

«Чорні ворони» на вулиці Червоних Письменників

в цьому будинку вони колись і жили
бачиш ось там на рамах ще рештки червоної
фарби
луцаться з тих часів хтось вигдавав
їх поселити
в одному домі щоб чути було дихання
в передпокоях
дихання вітру структуру страху коли ти
дивишся на подвір'я
Сергій Жадан.
«Кінець української силабо-тоніки»

Існують місця, що конденсують у собі час, спогади, пам'ять, бережуть сліди, тіні й обриси, може, навіть і промовлені колись звуки чи тихі зітхання, відбивають, як у краплині води, велику історію. З-поміж таких — будинок «Слово» на вулиці Культури в Харкові: дім-текст, що з плином років відкриває все більше смислів, сутностей і таємниць. Це тут було написано кілька шедеврів нашої літератури, як-от «Маклена Граса» Миколи Куліша чи «Повість без назви» Валер'яна

Підмогильного, це звідси долинули до нас хоч поодинокі свідчення про одну з найтемніших епох нашого національного буття.

Усе починалося ніби обнадійливо й щасливо. Добігали кінця золоті двадцяті, виборений в одчайдушних національних змаганнях культурний суверенітет уможливив мистецьке піднесення, українська література ставала все цікавішою, завойовувала своїх читачів. Минули голодні й холодні пореволюційні роки, коли в названому раптом столицею Харкові молоді поети й романісти мешкали в розгороджених диктом «комунівських» комірчинах або й у редакційних кімнатах, де стоси газет ставали вночі не надто вигідними ліжками. Росли наклади й гонорари, запрацював книжковий ринок, а відтак можна було подбати про комфортніші умови для творчості.

«Слово» збудували спеціально для літераторів на кооперативних засадах; а вулицю тоді назвали — Червоних Письменників. Аби наголосити символіку, архітектор Михайло Дашкевич навіть спроектував своє дітище, п'ятиповерхівку на п'ять під'їздів, у формі літери «С», вістря якої виходили у двір. Однак роботи затягувалися, бракувало то матеріалів, то коштів, і побутує апокриф про неймовірну акцію Остапа Вишні в Москві. Під час наради Сталіна

з письменниками він нібито послав вождеві записку з проханням допомогти українським майстрам пера довершити своє мешкання. І, як любив розповідати Павло Михайлович, уже того ж вечора в номер готелю «Асторія» йому принесли торбину грошей. Важко сказати, скільки відсотків вигадки у цьому гумористичному переказі, але певні речі все ж задокументовані. Ярина Цимбал інтерпретує фантасмагоричну історію про валізу так: «Правда те, що це було в Москві, і правда те, що українські письменники поскаржилися Сталіну на житлові умови і проблеми з будівництвом "Слова". Діло було на зустрічі зі Сталіним у Кремлі, не на нараді і не в Агітпропі. Крім Сталіна був лише Лазар Каганович, який і почав зустріч, а Сталін зайшов пізніше. Розмову повністю застенографовано, стенограму опубліковано, і вона є в інтернеті». Лазар Каганович тоді повідомив, що він отримав записку з приводу будівництва «Слова», і пообіцяв посприяти. «Отже, Сталіну ніхто ніякої записки не давав, справами українських письменників завжди займався Каганович. Найпевніше, з Москви надійшло розпорядження дофінансувати спорудження письменницького будинку, і Наркомос виділив на нього потрібні суми. Зважаючи на те, що письменники одразу "обрали" наркома освіти Миколу Скрипника

почесним головою свого житлового кооперативу, партійної підтримки довго чекати не довелося»^{*}. Так чи так, «Слово» урочисто почали заселяти 25 грудня 1929 року. Нині фасад можна просто облицьовувати меморіальними дошками: ціле гроно найталановитіших митців стало там сусідами.

Як на ті часи комуналок, спільних кухонь, «ущільнень» і безпритульності, то рівень комфорту видавався фантастичним. Окремі квартири з ізольованими кімнатами, центральне опалення. (Щоправда, як згадував син драматурга Миколи Куліша Володимир, розмір купи вугілля, що влітку виростала у дворі, ніколи не вміли як слід розрахувати, паливо закінчувалося ще до настання тепла.) Не все зробили по-господарськи: скажімо, в ізоляції одразу ж завелася міль, і боротьба з нею стала неодмінною частиною домашніх клопотів. Проте за тодішніми стандартами родини мали хатніх працівниць, у квартирі 51 функціонував дитячий садок. На даху навіть облаштували солярій: вмонтували душ — і діти охоче там загоряли. Хлопці захоплювалися футболом, для формування команд охочих вистачало. Батьки могли спостерігати за доньками й синами з вікон, в особливо

---

* <https://litakcent.online/2021/01/09/faktcheking-p-yat-legend-pro-nashi-20-ti/>

Вступ

Автор цієї книжки, син славного українського драматурга Миколи Куліша, знищеного московсько-большевицьким терором, пише про той нині вже історичний будинок «Слова», що його в 1930 році збудовано в Харкові, тодішній столиці УРСР, для українських письменників і поетів. Дехто каже, що це згідно з задумом ГПУ споруджено на харківському передмісті, в сусідстві з Шатилівкою, цей будинок і зібрано в ньому цвіт тодішньої української літератури, щоб поліційним агентам легше було контролювати приватне життя його мешканців. До певної міри це, мабуть, відповідає правді. Але, з другого боку, це було також тодішньою тенденцією планувальників «нового соціалістичного побуту» будувати на кооперативних засадах дома за, сказати б, професійною ознакою: дома фінансових працівників, залізничників, інженерно-технічних робітників...

Будинку «Слова» вже давно нема: там, якщо він і зберігся у воєнній завірюсі, мешкають інші люди, які, либонь, не люблять згадувати про попередніх господарів, дарма що й помертньо «реабілітованих».

Після розгрому української культури в 30-х роках і перенесення «столиці» УССР до Києва туди ж таки переїхали й більшість видавництв, і письменницькі організації. І там, у Києві, збудовано новий дім для письменників-недобитків, так званий дім «Роліт» — робітників літератури. На початку війни, в 1941 році, коли німці кидали перші бомби на Київ, казали люди з гіркою іронією: «Досить однієї бомби на Роліт, і українська література перестане існувати...».

Читаючи цю книжку Володимира Куліша, треба пам'ятати, що це не мемуари в стислому значенні цього слова, в яких автор систематично змальовує й аналізує події і робить з того якісь висновки. Це — ретроспективні шкіци, як міг би їх робити тоді юнак-підліток із властивим його вікові колом заінтересовань. І тому годі шукати в цій книжці тогочасних письменницьких організацій, проблем і боротьби довкола них, нашумілої літературної дискусії, що її розпалив Хвильовий, годі шукати загальної панорами тих чорних років, коли Москва тотально винищувала українську літературу та її творців.